

МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ «МАРГУЛАНОВСКИЕ ЧТЕНИЯ – 2009»

С 22 по 24 апреля 2009 года на базе Северо-Казахстанского государственного университета им. М. Козыбаева прошла Международная научная конференция «Маргулановские чтения – 2009», организованная Институтом археологии им. А. Х. Маргулана совместно с Северо-Казахстанским государственным университетом им. М. Козыбаева.

В работе конференции приняли участие 135 исследователей с 122 докладами из 18 высших учебных заведений и 17 научно-исследовательских центров и лабораторий Казахстана и России.

В работе конференции приняли участие 9 докторов и 25 кандидатов наук, а также – аспиранты, магистранты и студенты из 17 городов, в том числе из 10 городов Казахстана (Астана, Алматы, Караганда, Павлодар, Уральск, Туркестан, Костанай, Актобе, Кокшетау, Петропавловск) и, 7 городов Российской Федерации (Москва, Санкт-Петербург, Омск, Челябинск, Барнаул, Сургут, Тюмень).

Заседание пленарного заседания открыл ректор СКГУ им. М. Козыбаева академик НАН РК У. Б. Ашимов. На пленарное заседание были вынесены доклады обобщающего характера:

Смаилов Ж. Е. – заместитель директора по науке института археологии им. А. Х. Маргулана, кандидат исторических наук. *Археология и программа «Культурное наследие Казахстана 2007–2009».*

Таиров А. Д. – заведующий кафедрой Южно-уральского государственного университета, доктор исторических наук, профессор (г. Челябинск, Россия). *Аристократическое погребение сакского времени из Южного Зауралья.*

Хабдулина М. К. – ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, директор НИИ археологии им. К. А. Акишева, кандидат исторических наук. *Основные направления работ Ишимской археологической экспедиции.*

Папин Д. В. – Алтайский государственный университет, Барнаул, кандидат исторических наук, декан факультета открытого образования, старший научный сотрудник лаборатории археологии и этнографии Южной Сибири (г. Барнаул, Россия).

Плешаков А. А. – заведующий кафедрой истории Казахстана и археологии СКГУ им. М. Козыбаева, кандидат исторических наук. *Вклад Северо-Казахстанской археологической экспедиции в историческую науку Казахстана.*

Ежегодная конференция «Маргулановские чтения» подводит итог ежегодным научным изысканиям и исследованиям ученых в области истории, археологии и этнографии, как на территории Казахстана, так и в сопредельных государствах.

Широкая география представленных докладов от Санкт-Петербурга до Барнаула позволила обсудить проблемы археологии евразийского континента по всем эпохам первобытной истории. В связи с назревшими задачами современной истории суверенного Казахстана была организована секция гуманитарных наук.

Конференция проходила по трем секциям:

1. археология эпохи камня и бронзы, где было заслушано и обсуждено 22 доклада, остальные представлены в стендовой форме.

2. археология раннего железного века и средневековья, где было заслушано и обсуждено 32 доклада, остальные представлены в стендовой форме.

3. гуманитарные науки, где было заслушано и обсуждено 43 доклада, остальные представлены в стендовой форме.

Участниками конференции проведена презентация новой научной литературы по различным направлениям археологии.

На археологических секциях участниками конференции был отмечен высокий информативный уровень представленных научных докладов, широкий временной охват от палеолита до позднего средневековья, значительное сокращение количества не исследованных ранее объектов на археологической карте регионов, существенное повышение качественного уровня полевых археологических изысканий, исследование новых уникальных археологических комплексов, памятников и объектов, пополнение источниковедческой базы, позволяющее расширить и углубить информационное поле археологии Казахстана, Урала,

Сибири, Алтая, исторически объединенных Великим поясом степей Евразии и караванными тропами Великого Шелкового пути.

В результате работы конференции было отмечено возросшее количество научных публикаций монографического характера, оперативность ввода в научный оборот новейших археологических материалов, а также положительная тенденция уменьшения малоинформативной «тезисной археологии».

Археологи Казахстана успешно реализуют план археологического раздела государственной Программы «Культурное наследие», активно включились в составление Свода памятников истории и культуры Республики Казахстан, участвуют в программах по музеефикации древних памятников. В настоящее время вышли в свет Свод по Северо-Казахстанской, Жамбылской и Кызылординской областям, готовятся материалы по остальным регионам Казахстана. В целом отмечается активизация археологической деятельности в регионах Казахстана, Урала, Сибири и Алтая. Усиливается интеграция исследований ученых Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

В качестве положительного явления можно отметить выпуск «Атласа истории и культуры Казахстана» издательством АБДИ-Компани, уже регулярно в издании журнала «?демі-Ай» публикуются научные статьи по археологии и культуре Казахстана.

Наблюдается инициативность исследовательской деятельности за счет притока молодых ученых, осваивающих и внедряющих инновационные технологии анализа источникового материала, реконструктивные модели на базе археологической информации.

На гуманитарной секции были заслушаны доклады по истории регионов Казахстана и со-

предельных территорий. В научный оборот введены новые исторические документы, открывающие неизвестные страницы в истории молодой республики. Новые современные взгляды на исторические события и развитие государственности Казахстана, представленные в докладах, продемонстрировали поступательный прогресс в подходах к решению сложных социально-политических и исторических событий современности.

На данной секции большая группа докладов была представлена широкой тематикой по истории юриспруденции региона. В докладах изложены новейшие взгляды на интерпретацию «темных» страниц правового поля республики.

Участники форума выразили благодарность руководству Северо-Казахстанского государственного университета им. М. Козыбаева за высокий уровень подготовки и организации международной научной конференции «Маргулановские чтения – 2009».

Участники конференции, отметив многолетний опыт и высокий профессиональный уровень коллектива археологов Северо-Казахстанского государственного университета им. Манаша Козыбаева, с целью дальнейшего внедрения научных разработок в образовательный процесс, и интеграции науки и образования, предложили создать научный исторический центр в СКГУ им. М. Козыбаева по изучению протоистории, этнографии и других профильных наук.

На заключительном пленарном заседании, были подведены итоги конференции и предложен проект резолюции. Плешаков Анатолий Андреевич – зам. председателя – зачитал проект резолюции Международной научной археологической конференции «Маргулановские чтения – 2009». После плодотворного и активного обсуждения проект резолюции был одобрен и рекомендован к принятию.

А. А. Плешаков

Ж. Ж. СҮЛЕЙМЕНОВА, А. А. ЕРГЕШБАЕВ

«Еуразияның ежелгі және ортағасырлық урбанизациясы және Шымкент қаласының жасы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы 2008 жылдың 16-17 қазанда Шымкент қаласы әкімдігінің үлкен мәжіліс залында өтті.

Конференцияның негізгі бағыттары Шымкент қаласының қала күніне орай жасалып жатқан іс-шаралар мен Шымкенттің жасын анықтау барысындағы археологиялық қазба жұмыстардың нәтижесі.

Жалпы конференцияның жарияланған мақалаларға 35 адам қатысып, 36 мақала жария етілді. Оның ішінде Шымкент қалашығы және Испиджаб аймағындағы ескерткіштердегі археологиялық зерттеулер туралы 4 мақала.

Урбанизацияның жалпы сұрағы туралы 4 мақала.

Оңтүстік Қазақстан және оның айналасындағы аймақтардағы көне және ортағасыр қалаларындағы зерттеулер туралы 15 мақала.

Нумизматика және эпиграфика туралы 2 мақала.

Дінтану туралы 3 мақала.

Топонимика туралы 3 мақала.

Мұражайтануда 4 мақала.

Материалдарды жариялауда 1 мақала.

Жалпы залда 13 баяндама оқылды.

Конференцияны Шымкент қаласының әкімі **А. Ш. Жетпісбаев** ашты. Ол өз сөзінде: Қазіргі таңда Шымкент тәуелсіз Қазақстанның ең ірі, жоғары мәдениет, ғалымдардың қаласы және 2200 жыл бұрын басталған тарихы бар қала екендігін; Конференцияның тарих ғылымының әрі қарай дамуына өзінің маңызды үлесін қосатынын және Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың бастамашы болған «Қазақстанның мәдени мұрасы» бағдарламасы бойынша зерттеулерді жандандыра түсетіндігін; Бағдарлама ежелгі қала орнын ғылыми зерттеуді, мұражайландыруды және оны халықаралық және ішкі туризм Орталығына айналдыруына үлес қосатындығын айтты.

Академик **Байпақов К. М.** «ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИ МҰРАСЫ» МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫ ЖӘНЕ ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ БОЙЫНДАҒЫ ҚАЛАЛАРДЫҢ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕЛУІ тақырыбында баяндама оқыды. Конференцияға қатысып отырған археологтарға мұндай кең ауқымды, халықаралық конференцияны жиі өткізіп туру-

ды ұсына отырып, қала күні қарсаңында ұйымдастырылып отырған мұндай іс-шараларды әдетке айналдыру қажет. Шымкент қалашығы бүгінгі таңда Қазақстандағы ең көне қалалардың бірі екендігіне біз өте қуаныштымыз. Мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарлама аясында бүгінгі таңға дейін Қазақстанның барлық региондарында кең ауқымды археологиялық қазба жұмыстары жүргізілді.

Байтанаев Б. А. ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНЫҢ СТРАТИГРАФИЯСЫ: ҚАЛАНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУЫ. Шымкент қалашығының стратиграфиясын анықтау барысында жалпы 25 ярус жасалынған. Осының нәтижесінде көне және ортағасырлық қалашықтың мәдени қабаттарынан барлық негізгі өмір сүру кезеңдерін көруге болады. Оңтүстік Қазақстан облысындағы басқа ескерткіштерден айырмашылығы, оның 2003 жылға дейін зерттелмегені.

Буряков Ю. Ф. КӨНЕ ШАШТАҒЫ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІНІҢ ДАМУ ДИНАМИКАСЫ. Шаш сөзі қытай шығармаларында тек «тас» емес, «асыл тас» дегенді білдіреді. Деректемелер мен материалдарды қайта қарағанда көнетүріктердің тілінде де Шаш «кымбат тас» дегенді білдіреді, дәлірек айтсақ, бирюзалы тас. Б.з.д. бірінші ғасырларда Шатқал және Құрам тауларында алтын, күміс, темірден басқа бирюзаның отаны болған. Оның топографиясы Қытай жазба деректемелеріне сай келеді. Шашты жазар алдында «Шиде оңтүстік-шығыста сә-сә көк тасы өндірілетін үлкен тау бар екендігін әрқашан көрсетіп отырған, мұның атын Н.Я.Бичурин қателесіп «маржан» деп аударып жазған.

Исамиддинов М. КӨКТЕПЕ ЖӘНЕ ТЕМІР ДӘУІРІНДЕГІ ЗЕРАФШАН БОЙЫНДАҒЫ ДАМУ ПРОЦЕСІ. Көктепе қалашығы Согдиандардың тарихының қалыптасуы туралы маңызды деректеме береді.

Жолдасбаев С. Ж. СЫҒАНАҚ ҚАЛАСЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ. Алғашқы орыс ғалымдарының зерттеулеріне қарағанда Сығанақ қаласына XIX ғасырдың екінші жартысынан көңіл бөле бастаған. 2003 жылы Қ. А. Ясауи ат. Халықаралық қазақтүрік университетінің археология, этнология және мұражай кафедрасының ұстаздарының басқаруымен далалық іс-тәжірибе жұмысы басталды. Қазба жұмысы бірден үш жерде жүргізілген. Жалпы қала-

ның мәдени қабатын тексеру үшін салынған кесіндіде алты мәдени қабат белгілі болды. Әрбір мәдени қабатта бұзыл-ған үйлердің іргелері, оның ішіндегі қазан ошақтардың және су құятын ташнаулар ашылған. Ташнаулардың үсті қыштан жасалған кірпіштермен төселген. Су ағатын жеріне төрт бұрышты кірпіш қойылып оның ортасы тесілген. Төрт бұрышынан ортасына қарай су ағатын жолақтар тартылған. Су сол жолақтар арқылы тесіктің астындағы күбі көзеге құйылып сыртқа шығады. Немесе қаланың астыңғы жер табанына сіңіп кетеді. Бөлме-лердің ішінде, есіктің маңайында немесе ас үйдің бұрыштарында астық сақтайтын ұралар кездесіп отырады. Ал үйдің аулаларында керексіз сынған ыдыс-аяқтың сынықтары, сүйек-саяқтың қалдықтарын тастайтын шұңқырлар көптеп кездеседі.

Зайберт В. Ф. БОТАЙ – ДАЛА ӨРКЕНИЕ-ТІНІҢ БАСТАУЛАРЫ.

Зайырлы Қазақстанда әлем ғалымдарының Солтүстік Қазақстан және Көкшетау археоло-гиялық экспедициясының материалдарымен танысып жұмыс жасауда. Ботай көлемі жағынан үлкен, археологиялық материалдарға, жаңа жаңалықтарға толы, ерекше орын болып табылады. Ботай тұрағының зерттелініп жатқанына 25 жыл-ға жуық уақыт болды. Ескерткіш туралы таңқалдырар материалдар екі жүз жылдан кейін алынуы да мүмкін.

Сүлейманов Р. Х. ИСПИДЖАБ ПЕН ШАШТАҒЫ АРСУБАНУКЕТ ЖӘНЕ БАНУКЕТ ТОПОНИМДЕРІНІҢ СЕМАНТИКАСЫ. Сырдария бойындағы Ұлы Жібек жолындағы тұрақтардың ішінде мыңдаған жылдар бұрын Сырдарияның орта ағысында орналасқан Шаш және Кендидж облыстарындағы Банукет және Арсубанукет қалаларының топонимдері өздеріне көңіл аударт-қызды. Арсубанукет (Субанукет) Арыс өзенінің орта ағысындағы Қараспан қалашығының орнында анықталған. Банукет Ю. Ф. Буряковпен қазіргі Ташкенттің батыс бөлігіндегі Ногайқурған қалашығының орнында анықталған. Банукет б.д.д. бірінші ғасырларда пайда болған. Сырдарияның орта ағысындағы аудандар қауыншы және отырар-қаратау тұрақтарының мәдениеттерінің құрылуы да дәл осы уақыттан басталған.

Богомоллов Г. И. ШАШТАҒЫ ӘСКЕРИ ІСТЕР ТАРИХЫ (Канка қаласындағы VI–VII ғғ. ғибадатхана материалдары бойынша). Әскери істердің даму барысындағы маңызды кезең ерте ортағасырлық дәуір болған. Ол кезеңдегі саяси тарихта және әскери істерде негізгі рөлдерді көне түріктер ойнады.

Бұған дәлел антикалық және ерте ортағасырлық дәуірдегі Ташкент аралындағы астана орталығы Канка қалашығының шахристан I-дегі ғибадатхана комплексіндегі қазба жұмыстардан табылған әскери заттар. Ол арабтардың деректемелерінде Харашкет атымен танымал. Көне әскери заттардан темірден жасалынған жебе мен найза ұштары, әскер киімдері, қылыш, пышақ және т.б. көптеген заттар көрсетіліп олардың әр қайсысына мінездеме берілген.

Грицина А. ШАШ ПЕН ИСПИДЖАБҚА ОРТАҒАСЫРДАҒЫ ЖОЛДАР. Баяндамада Шаш пен Испиджабтың байланыстарын терең көрсеткен.

Есжан Е. ШЫМКЕНТ ПЕН ӘУЛИЕ АТА МУЗЕЙЛЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ М. Е. МАССОННЫҢ ЕҢБЕГІ. М. Е. Массон 1918 ж. бастап Орта Азия ескерткіштерін қорғау және реставрация жасау жұмыстарының белсенді қатысушысы болған. 1919–1923 жылға дейін Самарқанд облыстық мұражайының меңгерушісі және шет аймақтардағы мұражайлардың бас кеңесшісі болды. М. Е. Массонның Шымкент мұражайының ашылуына көп септігін тигізген. Сонымен қатар Орта Азиялық музейлер мен тарихи, өнер, табиғат ескерткіштерін қорғау комитетінің музейлерді инспекциялау мақсатындағы қысқа мерзімдегі іс-сапары кезінде М. Е. Массонның Өзбекстанның мемлекеттік мұрағатында сақтаулы тұрған құжаттары Қазақстанның оңтүс-тігінің археологиясы, нумизматикасы, музейі мен өлкетану мәселелері бойынша құнды дереккөз болып табылады.

Сүлейменова Ж. ШЫМКЕНТ ҚАЛАШЫҒЫНЫҢ КЕЙІНГІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ КЕРАМИКАСЫ. Археологиялық зерттеулер нәтиже-сінде ортағасырлық Шымкенттің қорғаныс құр-лыстары және материалдық мәдениеті бойынша құнды ғылыми материалдар алынды. Олардың арасында темір және мыс бұйымдар, шыны ыдыс-тар, теңгелер, керамика және т.б. Керамикалық комплексте өздеріне тән ерекше жазулары бар глазурлі керамикалар бар. Қалашықтың жоғарғы құрылыс қабаттарын ашу барысында табылған кейінгі ортағасырлық XVI–XIX ғғ. керамикаларына мінездеме жасалынған.

Резолюция

1. «Еуразияның ежелгі және ортағасырлық урбанизациясы және Шымкент қаласының жасы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция Қазақстан ғалымдарымен қатар Өзбекстан, Қырғыстан Республикаларынан, Ресей Федерациясынан танымал ғалымдарды жинады. Барлығы 26 адам

болды. Конференцияға қатысушылармен 13 баяндама жасалынды.

Еуразиядағы, Қазақстандағы, Өзбекстан мен Қырғызстанның құрылуы мен дамуындағы ежелгі қалалар мәдениетінің үлесі туралы соңғы археологиялық зерттеулердің жаңа материалдары жария етілді.

2. Баяндамаларда Оңтүстік Қазақстан өңірін зерттеушілер, Шымкент қалашығының бастапқы өмірі б.д.д. II ғасырдан басталатынын, яғни Шымкент қаласының жасы 2200 жыл деп белгілеп отыр. Оны, Өзбекстан Республикасының зерттеушілері қолдап, Шымкенттің стратиграфиялық қазбасынан табылған материалдарды Өзбекстандағы Шаш пен Соғды қалашықтарындағы материалдарға жақын екендігін айтты.

3. Конференцияға қатысушылар Өкіметке Шымкенттің бастапқы күнін тіркеуді ұсынып, Қазақстандағы эканомика және мәдениет өмірінің орталығы және де ең үлкен қалалардың бірі Шымкент қаласының мерейтойын арнайы атап өтуді ұсынды.

4. Шымкент қалашығындағы қазба жұмыстарды жалғастыра отырып, көне табылмаларды тұмшалау және мұражайландыру, мемлекеттік «Ежелгі Шымкент» археологиялық саябағын жасау, Шымкент-Сайрам-Усбаникет-Отырар-Түркістан-Сауран туристік бағытын жасауды ұсынды.

5. Шымкент тарихы мен археологиясы туралы:

1) «Шымкент тарихы» туралы кітаптар шығару;

2) «Көне Шымкент-Сайрам қазынасы» атты альбомдар;

3) «Шымкент-Сайрам мәдени мұрасы» атты оқушыларға оқулықтар шығаруды ұсынды.

6. Еуразия елдерімен археологиялық ғылыми қатынастарды арттыру, көне және ортағасырлық урбанизациясының мәселесін шешу маңызды екенін айта кетті. Сонымен қатар, ғылыми конференцияларды өткізуді әдетке айналдыра отырып, ғылыми шығармаларды бірге дайындап, археологиялық экспедицияларды жүргізуді жалғастыру.

7. Конференцияға қатысушылар ғылыми форумды ұйымдастырып, оны биік дәрежеде өткізген қала әкімшілігіне үлкен алғыстарын білдіріп жатты.

Төраға: Байпақов К.М.

Хатшы: Сүлейменова Ж.Ж.